

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ

Концентрувати увагу

Діти за допомогою/арткою

Орієнтуватися в мікропросторі

ВАЖЛИВО!

Параметри готовності дитини з ООП до школи розроблені з метою допомогти цій категорії учнів легше і швидше адаптуватися на початку шкільного навчання. Цей перелік розроблений для батьків та фахівців, які працюють з дитиною, щоб, зважаючи на її індивідуальні особливості й можливості, допомогти їй здобути якнайбільше вказаних навичок до початку навчання в школі.

Важливо, щоб дитина була забезпечена і вміла користуватися необхідними для неї допоміжними засобами (для пересування і орієнтації в просторі, звукопідсилюючий пристрій, Брайлівська машинка, окуляри тощо).

Параметри готовності дитини з особливими освітніми потребами до школи розроблені експертами з України та США в рамках проєкту "Пілотування системи спільної підготовки дитини з особливими освітніми потребами під час переходу з дошкілля до школи у м. Львові", який ГО "Розправлені крила" реалізує спільно з БУ "НРЦ "Джерело", Центром підтримки осіб з особливими потребами "Емаус" та управлінням освіти Львівської міської ради за підтримки Open Society Foundations.

ЧИ ГОТОВА ВАША ДИТИНА З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ДО ШКОЛИ?

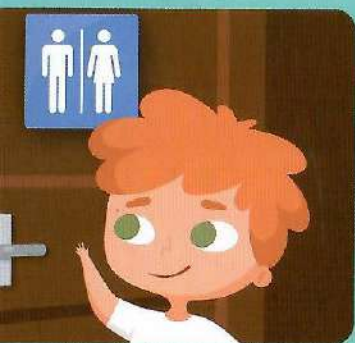

АМОБСЛУГОВУВАННЯ

Одягнутися/
роздягнутися,
взути/роззути

Користува-
тися
туалетом

Самостійно
їсти і пити

Доглядати
за собою

ДИТИНА МОЖЕ:

ПОВЕДІНКА І БЕЗПЕКА

Діяти згідно
встанов-
лених
правил

Розрізнити
своє/чуже

Виконувати персональні та групові інструкції

КОМУНІКАЦІЯ І ВЗАЄМОДІЯ

Повідомити
про свої
потреби

Розуміти
звернену
мову

Чекати і
дотримувати
черги

Ділитися
іграшками

ЯК ПІДГОТУВАТИ ДИТИНУ ДО ШКОЛИ?

Порадник для батьків дітей з
особливими освітніми потребами

ЗМІСТ

Вступ

3

Розділ I.

Параметри і рекомендації щодо підготовки дитини з ООП до школи

4

Розділ II.

Що? Де? Як? Корисна інформація для батьків майбутніх школярів

28

Післямова

34

ВСТУП

Здебільшого коли говорять про підготовку дитини до школи, то мають на увазі академічні знання і навички – читання, рахунок чи письмо. Саме за такими параметрами готують дітей до навчання в школі у різноманітних підготовчих групах та гуртках. Тоді як і психологи, і вчителі говорять про те, що не менш важливою є психологічна та соціальна готовність дитини до школи. І це стосується всіх дітей, в тому числі тих, які мають особливі освітні потреби (далі – ООП), зокрема тих, які мають інвалідність чи порушення розвитку.

Школа – це новий важливий етап у житті будь-якої дитини. І це також значний стрес. Діти з ООП вразливіші, а тому їм тут потребують більшої уваги, підтримки і супроводу. Та насамперед вони потребують підготовки, яка дозволить їм почуватися у школі безпечно і гідно. Звісно, з огляду на можливості дитини.

Ідея цього посібника народилася після вивчення досвіду впровадження інклюзії в школах України, а також власних спостережень. Потому виник проект, у рамках якого цей посібник і ще низка друкованої і мультимедійної продукції з'явилися на світ. Більше про сам проект ви можете прочитати на офіційній сторінці ГО «Розправлені крила» у мережі Facebook – www.facebook.com/kryla.lviv2011.

Важливість підготовки дитини з ООП до шкільного навчання з точки зору психологічної та соціальної готовності підтвердило й опитування вчителів та асистентів вчителів шкіл Львова, які мали досвід роботи в інклюзивних класах. А згодом група фахівців напрацювала параметри готовності дитини з ООП до школи та рекомендації для батьків щодо такої підготовки. І саме ці матеріали містить цей посібник.

Окрім того, ми пропонуємо вам інформацію про те, які варіанти щодо здобуття шкільної освіти є у дітей з інвалідністю та порушенням розвитку в Україні. Не менш цінною є завершальна частина посібника, яка містить поради для читачів від батьків дітей з ООП, які навчаються в інклюзивних класах. З власного досвіду, низки помилок і перемог, ці мами виокремили конкретні поради для тих, хто щойно стає на шлях інклюзії в школі, з метою, щоб цей досвід був успішним, а головне – добрим для дитини.

Отже, насамперед цей посібник створений для батьків дітей з ООП дошкільного віку. Тих, які вже замислюються над тим, де і як буде здобувати освіту їх дитина. Ми віримо, якщо батьки знатимуть, як полегшити своїй дитині адаптаційний перший рік у школі, то вони будуть працювати над цим. Також подана в посібнику інформація буде корисна для працівників дошкільця, адже спільна паралельна робота над здобуттям тих чи інших навичок у дитсадку (педагогами) і вдома (батьками) дає чудові результати!

РОЗДІЛ I

ПАРАМЕТРИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДИТИНИ З ООП ДО ШКОЛИ

НАВИЧКИ САМО- ОБСЛУГОВУВАННЯ

Самообслуговування – це те, що сприяє задоволенню потреб з догляду за собою. Саме цей процес формує знання про власне тіло, засоби особистої гігієни та власне поняття «гігієна», про догляд за своїми речами, харчування, прибирання, розуміння того, що кожен має певні обов'язки, які й становлять таке поняття як «Я – сам».

«Насправді навички самообслуговування дуже важливі, коли йдеться про школу. По-перше, це полегшує адаптацію дитини в нових для неї умовах. По-друге, це сприяє налагодженню стосунків між дітьми. Тож не навчити дитину, яка може, – це ніби принизити її, не дати їй можливості бути нарівні з іншими»

**Анна Синицька,
дитячий психолог**

ОДЯГНУТИСЯ ТА РОЗДЯГНУТИСЯ

Коли ви бачите, що дитина може почати опановувати навичку вдягання/роздягання, варто насамперед навчитися роздягатися—це прогіше, ніж одягатися.

Слід розпочати з легкого для роздягання одягу:

- вільні штани з еластичною гумкою;
- одяг з липучками або великими гудзиками та отворами для гудзиків;
- джемperi, футболки, спідня білизна з чіткими підказками спереду та ззаду – приміром, малярка спереду та бирка ззаду.

Необхідно озвучувати процес. Словесний супровід – це використання слова, фрази, речення, наприклад, що вдягаємо: «сорочку»; фраза жовту сорочку»; речення «просунь руку через рукав».

Виділяйте реалістичну кількість часу на вдягання/роздягання. Якщо ви поспішаєте зранку, то навчайтеся увечері.

Для дітей, які довго одягаються, слід використовувати таймер як візуальну підказку, що може допомогти пришвидшити процес.

ЗНЯТИ ТА ОДЯГНУТИ ВЗУТТЯ

Найпростіший спосіб вивчити, де лівий черевик, а де правий, – намалювати на устілках відкритого взуття кумедні картинки. Наприклад, половинка сонечка на лівому сандалику, а половинка – на правому.

Діти дуже люблять застібки на липучках – підбирайте саме таке взуття, щоб стимулювати бажання дитини взувати черевики самостійно. Після того як дитина зможе самостійно взувати сандалі та черевики на липучках, можна пробувати пропонувати взуття на більш складних застібках, приміром, на блискавках.

Для деяких дітей знадобляться допоміжні засоби: ложечка, кільце ззаду на взутті, щоб дитина, взуваючись, могла тягнути за нього.

Для дітей, які довго взуваються, слід використовувати таймер як візуальну підказку, що може допомогти пришвидшити процес.

КОРИСТУВАТИСЯ ТУАЛЕТОМ (поведінка, гігієна)

Протягом тижня вивчіть біологічний ритм дитини, щоб краще розуміти, коли треба пропонувати їй піти в туалет.

Навчайте правил поведінки в туалеті, зокрема, використанню відповідної кількості паперу, закриттю за собою дверей, а також миттю рук опісля.

Хваліть дитину щоразу, коли вона успішно впорається з тією чи іншою частиною процесу.

Навчіть дитину повідомляти про бажання піти в туалет – словами, жестами або за допомогою зображення.

ЇСТИ ТА ПИТИ

Якщо дитина може самостійно їсти і пити, то потрібно її цього навчити та якомога раніше позбутися звички годувати дитину, бо це швидше чи зручніше.

Навчіть дитину правил поведінки за столом (користування посудом і столовим приладдям, серветками тощо).

Розширяйте раціон харчування дитини, час від часу пропонуючи їй незнайому їжу та напої.

ДОГЛЯДАТИ ЗА СОБОЮ

(миття рук, використання хустинки для носа тощо)

Дитина повинна помити руки:

- До їди;
- Після користування туалетом;
- Прийшовши з вулиці;
- Щоразу, коли її руки брудні від певного виду діяльності.

Навчання сякання (очищення носа від слизу):

- Покажіть дитині, як потрібно сякатися на особистому прикладі. Запропонуйте дитині взяти свою хустинку і спробувати в неї видути повітря назовні, а не в себе.
- При сяканні ніздрі треба закривати по черзі і залишати рот відкритим для зниження тиску на барабанні перетинки.

**! ПОДАВАЙТЕ ДИТИНІ ПРИКЛАД –
ОБОВ'ЯЗКОВО ПРАКТИКУЙТЕ ТЕ,
ЧОГО ВИ НАВЧАЄТЕ**

КОМУНІКАЦІЯ

Люди можуть передавати свої повідомлення словами, тобто вербально (усно), і без слів – невербально (за допомогою інтонації, сили голосу, темпу вимови, а також міміки, жестів, положення тіла). Комунікація – це не тільки мовлення. Поняття «комунікація» передбачає також вміння слухати і розуміти, вміння спостерігати черговість у розмові, вміння починати і підтримувати бесіду.

ПОВІДОМИТИ ПРО БАЗОВІ ПОТРЕБИ

(вербально, за допомогою жестів чи засобів альтернативної комунікації)

Розвивати візуальну комунікацію ніколи не буває надто рано. Ми для цього використовуємо картинки, також певна кількість жести. Це може стати добрим стартом для подальшого розвитку мовлення і комунікації.

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології, поведінковий терапевт (США)

• Йдеться про повідомлення на кшталт **хочу їсти/пити, хочу в туалет, допоможі, мені болить, хочу перерву...**

• Для того щоб дитина навчилася повідомляти про свою потребу, потрібно навчити її просити. Для цього можна використовувати улюблений сік, чай тощо. Таку техніку відпрацьовуємо декілька разів на день: дати те, що любить дитина (невелику кількість, наприклад, ковток соку чи шматочок печива), потім зачекати, щоб дитина попросила знову: «Я хочу....» або вказала жестом, або показала на картинці, фото. Потім похвалити за прохання.

СПРИЙМАТИ УСНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ РОЗУМІЄ ЗВЕРНЕНУ МОВУ

Спростіть свою мову. Це допоможе дитині розуміти, що ви говорите. Їй також буде простіше імітувати вашу мову. Наприклад, якщо дитина грає з м'ячиком, кажіть «м'яч» або «коти». Якщо дитина може говорити окремі слова, говоріть короткими фразами, наприклад, «коти м'яч» або «кидай м'яч».

Вдосконалюючи цю навичку, дотримуйтеся правила, коли ви говорите на одне слово більше, ніж використовує у своїй мові дитина.

«Починаємо з вивчення простих слів, як-от: верх/низ, одягну/зняти. Саме такі протилежні за значенням слова мають бути першочисними у ланцюжку послідовності мови»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології, поведінковий терапевт (США)

СПРИЙМАТИ НЕВЕРБАЛЬНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

«Невербальне мовлення становить понад 80% нашої мови. Саме тому для дітей із розладом аутистичного спектру складно розпізнати мову тіла, коли вони не беруть участі у соціальній взаємодії. Щоб уникнути цього і загалом для покращення комунікаційних навичок дитини, я раджу використовувати соціальні історії та візуальні зображення майбутньої діяльності»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології, поведінковий терапевт (США)

• Діти можуть не говорити, не чути, не розуміти слів, які вимовляють дорослі. Проте можуть сприймати усмішку або гримасу обличчя дорослого, помічати жести та рухи тіла, реагувати на силу й тон батьківського голосу. Невербальне спілкування (або невербальне мовлення) пропонує широкий спектр можливостей для передачі інформації та встановлення контакту з іншими людьми. Жести, міміка, положення тіла – це все елементи невербальної комунікації.

• **Жести**, якими можна послуговуватися найчастіше:

- піднятою відкритою долонею руки дитина може привітатися з другом, дорослим;
- великий палець вгору, який каже «добре», а великий палець вниз, який каже «погано»;
- помахати рукою на прощання;
- використання вказівного жесту. Важливо навчати дітей розуміння й відтворення вказівного жесту рукою і вказівним пальцем.

• **Міміка** – усмішкою можна налагодити порозуміння, кивання головою «так» – «ні», гримаси незадоволення.

• **Символи**, що представляють предмети, людей та діяльність, теж відіграють важливу роль у процесі спілкування. На першому етапі навчання беруть конкретні предмети, а потім фотографії, малюнки. Найчастіше символи використовують як сигнальний стимул, наприклад, перед подачею їжі показують ложку або зображення їжі.

Досвід показує, що кожна дитина хоче спілкуватися з навколишнім том та бути зрозумілою йому. Вибираючи відповідну підтримуваль- та альтернативну систему спілкування, слід керуватися потребами тини, її індивідуальною ситуацією і передусім її руховими можливос- ми, здатністю сприймати рух, форми та образи.

! • Якщо батьки пізно виявили у дитини втрату слуху або через додаткові порушення ускладнюється процес засвоєння мовлен- ня через діалог, то їм потрібно врахувати, що:

- **Послугуватися жестовою мовою слід удома, в садочку, а пізніше – у школі.**
- **Усі близькі люди, родичі та друзі повинні розуміти те, що буде показувати жестама дитина.**
- **Дитина повинна спілкуватися з іншими жестомовними дітьми.**

• Якщо з'ясується, що дитина не може використовувати жестову мову через порушення моторики, то є інші можливості – система карточок із картинками, дошки зі знаками та комунікаційний комп'ютер.

• Найважливіше, щоб батьки, спілкуючись з дітьми, поводити- ся безпосередньо. Уникайте слів-наказів, як-от: «скажи», «пов- тори».

СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ

Для успішної соціалізації в дитини мають бути сформовані навички соціальної взаємодії, що допоможе їй стати повно- цінним учасником групи. Навички соціальної взаємодії по- трібно формувати незалежно від рівня розвитку мовленне- вих навичок. Відповідно до рівня мовленневих навичок ми можемо навчати дитину вітатися з іншими, взаємодіяти під час спільної діяльності, просити про щось в однолітків чи до- рослих, ставити питання співрозмовникові, ділитися речами тощо. Важливо також навчити дитину звертати увагу на дії інших людей та розуміти їх інтереси.

ВЗАЄМОДІЯТИ З ДОРОСЛИМИ

Взаємодія з дорослим – одна з перших навичок, яка формується в дитини. Діти з ООП, які часто мають труднощі з комунікацією, взаємодіють з дорослим, що не завжди є соціально прийнятним.

Дорослі (батьки, вихователі, вчителі) – люди з постійного оточення дитини. Взаємодія з дорослим може мати кілька цілей для дитини: попросити про бажаний предмет, попросити про допомогу, поділитися інформацією чи дізнатися про те, що її цікавить. Взаємодія у прийнятій формі – це вміння звернутися до дорослого або відповісти на звернення дорослого без проявів небажаної поведінки, використовуючи слова, жести, зображення тощо.

Дитину важливо навчити звертатися до дорослого на «Ви», вміння попросити в нього допомоги чи повідомити про потребу, вміння відповісти на привітання чи прощання.

ВЗАЄМОДІЯТИ З ДІТЬМИ

Взаємодія з дітьми повинна починатися з паралельної гри – коли діти граються поруч одні з іншими, але не втручаються в гру одні одних. Діти граються самостійно, але зацікавлені в тому, що роблять інші діти.

Маленькі діти часто хочуть бути наставниками для інших дітей, зокрема тих, що мають труднощі з навчанням. Це чудова нагода для навчання того, як можна допомогати, асистувати»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології,
поведінковий терапевт (США)

- Вміння налагодити стосунки (взаємодія на заняттях, у вільний час) з однолітками в групі зробить перебування в класі комфортним. Коли дитина вміє поділитися особистими речами (дати тимчасово, помінятися) чи відмовити в прийнятний спосіб – це сприяє позитивним стосункам між дітьми.

- Важливо спостерігати, як дитина взаємодіє з однолітками. При втручанні дорослому слід враховувати потреби та емоції самої дитини. Не можна змушувати до контакту або змушувати ділитися особистими речами.

- Дитині з ООП часто буває непросто ініціювати стосунок з однолітками. Дорослий може організувати групові ігри, в яких гравці разом мають досягнути певної мети. Якщо дитина з ООП не хоче брати участі в груповій грі, дорослий може почати гру сам на сам з дитиною, поступово залучаючи інших дітей у групу. Спочатку це може бути мала група з 2-3 дітей і невелика тривалість гри. Поступово кількість дітей і тривалість гри можна збільшувати. При цьому важливо створити безпечне та комфортне середовище (врахувати фізичні можливості дитини, сенсорне навантаження).

- Часто діти з ООП, бажаючи взаємодіяти з однолітками, можуть робити це в неприйнятний спосіб. Наприклад, штовхатись. Це відбувається через те, що вони не мають досвіду спілкування. Завдання дорослого – не просто вказати, що так не можна. А також показати, як треба. При цьому добре використовувати візуалізацію.

ДІЛИТИСЯ ІГРАШКАМИ

- Під час взаємодії діти часто цікавляться речами інших дітей, але не завжди готові ділитися своїми. Важливо навчити дітей, що своїми речами можна поділитися з іншими, але не змушувати до цього. Спробувати домовитись. Можна використовувати таймери, коли тобі повернуть твою річ. Добре, коли дитина не просто ділиться, а відбувається обмін – за свою іграшку натомість отримує чиясь.

- Коли дитина відстоює свою власність – не критикуйте її емоцію. Вона має право обурюватись і протестувати. Необхідно навчити її робити це правильно, навчити, як їй слід діяти в такій ситуації. Наприклад, дитина має право злитись, але не може битись, кусатись. А може звернутись до дорослого.

«Забезпечення позитивної взаємодії між однолітками постійно вимагає використання фраз на кшталт «Мені подобається, що ти поділився» чи «Молодець! Бути другом – це ділитися. Важливо також вчити дітей, що таке бути другом і як друзі поводяться одні з іншими»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології,
поведінковий терапевт (США)

Коли в дитини з ООП виникає конфліктна ситуація з однолітками, не варто поспішати відразу на допомогу. Дайте дитині можливість здобувати власний досвід вирішення конфлікту. Звичайно, треба спостерігати, щоб бути готовим втрутитись у разі потреби.

ГРАТИСЯ ІГРАШКАМИ ВІДПОВІДНИМ ЧИНОМ

Сформована навичка гри передбачає використання іграшки належним чином, тобто відповідно до її призначення.

У дітей з ООП часто ігрова діяльність сама не формується через нестатки уявлення про навколишній світ, стереотипність, недостатнє відокремлення окремих ігрових дій. Важливо організувати відповідне середовище, використовуючи різноманітні іграшки, які можуть бути доступні дитині. Важливо викликати інтерес до іграшки, показати наочним прикладом, як її можна використовувати. Добре залучати до гри інших дітей. Діти з ООП часто навчаються, спостерігаючи за іншими дітьми.

Від ознайомлювальної предметно-ігрової діяльності можна перейти до сюжетно-відображувальної гри, поступово ускладнюючи. Наприклад, спочатку ми показуємо, що ложкою можна нагодувати ляльку, а потім можна покласти її в ліжко. Далі ми можемо об'єднати це в простий сюжет. Або машинка може їздити, потім у ній можна перевозити кубики, згодом збудувати щось із цих кубиків.

ПОВЕДІНКА І БЕЗПЕКА

Проблемна поведінка та нерозуміння правил безпеки утруднюють процес соціалізації: дитина не може бути повноцінним учасником освітнього процесу, з нею не хочуть дружити інші діти чи дитина постійно потребує надмірної уваги. Коли ж дитина вміє дотримуватися правил, знає, як поводитися у різних ситуаціях, – це полегшує життя їй, і оточенню.

ВИКОНУВАТИ ПЕРСОНАЛЬНІ ТА ГРУПОВІ ІНСТРУКЦІЇ

Щоб формувати бажану поведінку дитини, треба насамперед розуміти, чому вона поводить так чи так. Тобто визначити функцію цільової поведінки. Це досягається методом постереження протягом щонайменше 30 днів і визначення трьох факторів поразу, коли негативна поведінка виникає: передумова, сама поведінка і наслідок. Опісля вже можна вивести стратегію щодо формування бажаної поведінки»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології, поведінковий терапевт (США)

Для виконання групових інструкцій дитині спочатку може знадобитися стороння допомога (озвучити, звернути увагу, нагадати, розбити етапи, допомогти зробити дію чи завдання), але з часом такого втручання має бути чимраз менше.

РОЗРІЗНЯТИ СВОЄ/ЧУЖЕ

Школа та колектив – це різноманітні речі довкола. Якщо брати щось без дозволу власника, то така поведінка може швидко викликати негативну реакцію однокласників. Тому навичка розрізнення речей за належністю є дуже важливою умовою для перебування в колективі.

- Перебування в колективі передбачає присутність дитини серед багатьох зовнішніх подразників, і це часто вимагає від дитини з ООП вміння впоратися з перевантаженням, почути, коли звертаються саме до неї, а коли потрібно зачекати, оскільки вчитель у цей час звертається до іншої дитини в класі.

- Навчання цього слід починати з виконання інструкцій, які зазвичай даються дитині легко, які вона звикла виконувати вдома. Наприклад, вихователь/вчитель може попросити дитину з'їсти щось смачненьке або погратися улюбленою іграшкою. Поступово інструкції стають менш привабливими для дитини, але рівень виконання зберігається. Звісно, не слід забувати про підкріплення для дитини (особливо це стосується дітей з РАС, які мають труднощі з мотивацією).

- Розуміння свого і чужого виховується передусім у сім'ї дитини. Важливо, щоб дитина мала вдома свій простір, особисті речі. Батьки навчають дітей, що є спільні речі, якими кожен з нас може користуватись. А є особисті речі кожного, які ми можемо брати тільки з дозволу. Батьки при цьому можуть показати добрий приклад ставлення до особистого простору й особистих речей дитини.

- Часто буває, коли дитина хоче чужу річ і вимагає її криком, для власного спокою дорослі вимагають в іншій дитині віддати, навіть якщо вона не хоче. Тим самим закріплюючи поведінку вимагання чужих речей криком.

- Також сформувати навичку своє/чуже допомагає догляд за особистими речами та відповідальність за них. Дитина може поскладати свої іграшки, свої книги. Знати, де лежить її одяг, мати можливість вибирати.

ДІЯТИ ЗГІДНО З ПРАВИЛАМИ (індивідуально та в групі)

- Колектив з більш як одним учасником – це завжди певні правила. Вміння дотримуватися правил дозволяє стати учасником групи, брати участь у заходах та різних видах діяльності. Натомість недотримання правил утруднює цей процес, робить неможливою участь дитини, стає причиною її ізоляції.

- Правил у школі з'являється багато, і дитина, яка не звикла їх дотримуватися, може мати чимало труднощів. Але правила в жодному разі не повинні давати дитині відчуття, що її обмежують чи позбавляють чогось. Дотримання правил повинно бути для дитини вигідним і мати приємні наслідки. Тому, коли ми вчимо

«Візуальний розклад дуже важливий для дитини. Навіть якщо дитина може говорити, ми повинні використовувати візуальний графік, бо це спрощує життя. Адже й ми, дорослі, також плануємо свій день і візуалізуємо це в календарях тощо»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології, поведінковий терапевт (США)

итину бути тихо на занятті чи уроці, піднімати руку, коли хоче щось сказати, чи дотримуватися черги – важливо всі ці дії помічати, хвалити підкріплювати.

Якщо ми знаємо, що з дотриманням певного правила дитина має успішності, – відпрацюйте його як окремий тренінг упродовж кількох днів поспіль.

ЧЕКАТИ І ДОТРИМУВАТИСЯ ЧЕРГИ

«Спробуйте використати гру на очікування, яка називається «Червоне світло / зелене світло»: дитина може рухатися, поки є зелене світло, і зупинитися й чекати, коли червоне»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології, поведінковий терапевт (США)

- Перебування в колективі часто передбачає очікування чогось: черги, уваги, участі тощо. Це часто викликає прояви небажаної поведінки, оскільки чекання асоціюють з відмовою чи заборобою. Дітям з ООП така навичка може даватися непросто.

- Навчаючи дитину чекати, ми можемо звести до мінімуму прояви небажаної поведінки, навчити контролювати свою поведінку, покращити взаєморозуміння між дитиною та дорослим чи однолітком. Коли дитина вчиться чекати, формується розуміння, що її прохання почуте і його виконають, але між проханням і виконанням може минути певний час.

Алгоритм навчання дитини чекати може виглядати так:

Дорослий провокує дитину попросити що-небудь. Прохання може бути висловлене як усно, так і з допомогою PECS чи жести. Маючи прохання, дорослий стверджує, що зрозумів його, і просить дитину почекати.

Дитина отримує карточку «Почекай» – візуальний символ того, що прохання буде виконано. Одночасно дорослий може послуговуватися жестом, який означає прохання почекати (рука, простягнута відкритою долонею до учня).

3. Спочатку час чекання повинен бути дуже коротким (10-15 секунд), а далі його варто поступово збільшувати. Час очікування визначається тим, як далеко дорослий відходить за предметом або що треба йому зробити, щоб виконати прохання дитини.

4. Щойно дитина навчиться чекати в таких ситуаціях спокійно, треба додавати вимоги.

ВИКОНУВАТИ РУТИННІ ДІЇ

(розбирати і збирати ранець, користуватися пеналом та канцелярським приладдям, користуватися перезувним, повісити одяг на вішак, помити руки, розкрутити/закрутити корок на пляшечці з водою (пиття), викидати сміття у смітник тощо)

- Вміння впоратися з повсякденними справами дає дитині можливість бути незалежною, встигати за однокласниками та бути нарівні з іншими. Шкільне життя передбачає повторення день за днем тих самих дій, самостійне виконання яких допоможе дитині швидше стати успішною в навчальному процесі.

- Вміння впоратися з повсякденними справами дає дитині можливість бути незалежною, встигати за однокласниками та бути нарівні з іншими. Шкільне життя передбачає повторення день за днем тих самих дій, самостійне виконання яких допоможе дитині швидше стати успішною в навчальному процесі.

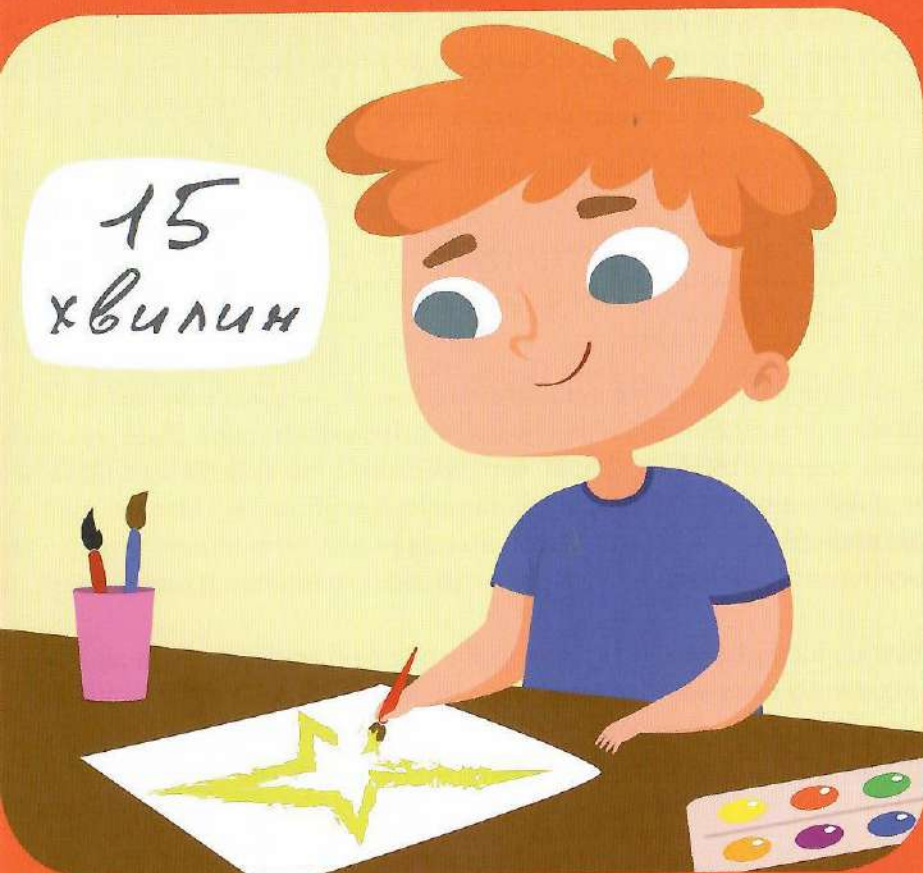
- Такого плану навички є ланцюгами реакцій – коли одна навичка складається з послідовності кількох дій. Найефективнішим буде навчання кожної реакції окремо, після чого зможемо об'єднати послідовність реакцій в одну дію. Наприклад, навичка «розбирати/збирати ранець» буде передбачати такі дії: взяти ранець – відкрити замок ранця – витягнути потрібний зошит – закрити ранець – покласти ранець на місце.

- Відтак, щоб навчання дитини зробити ефективнішим, нам слід скласти до кожної навички план, розбити її на реакції, яких будемо послідовно навчати.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ

Під психологічною готовністю до шкільного навчання розуміють необхідний і достатній рівень психічного розвитку дитини для засвоєння навчальної програми в колективі однокласників.

РОЗУМІТИ ЕМОЦІЇ СВОЇ ТА ІНШИХ ЛЮДЕЙ

- Щоб навчити дитину розрізняти свої емоції та емоції інших, на допомогу педагогам і батькам може прийти дитяча література (казки, оповідання) з описом різноманітних емоцій, станів, почуттів. Малюнки в книжках слід коментувати, роблячи акцент на виразі обличчя. Наприклад, «Дівчинка плаче, вона засмучена...». Важливо спонукати дітей «приєднатися» до героїв казок чи оповідань своїми емоціями («Я також злюся, коли у мене забирають ...»).
- Для розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку стануть у пригоді різноманітні ігри, де діти ознайомлюються з різними емоціями (приміром, на картках Домана «Емоції»), тренуються в тому, щоб зображувати та ідентифікувати свої емоційні прояви і стани. Наприклад, «Відгадай емоцію...».
- Щоб розвивалась саморегуляція, необхідно вчити дитину розрізняти власні емоційні переживання, давати їм назву, озвучувати настрої та почуття. Найперше треба пояснити дитині, що вона відчуває у мить сильних емоцій.

СИДІТИ ЗА СТОЛОМ ЩОНАЙМЕНШЕ 10 ХВИЛИН ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ І ПІД ЧАС ЇДИ

«Обов'язково заохочуйте у процесі розвитку цієї навички. Розпочніть з 5 хвилин і збільшуйте час маленькими кроками аж до 10-15 хвилин»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології,
поведінковий терапевт (США)

- Насамперед слід гарантувати безпечні умови, закріпити правильність сидіння за столом, згідно із санітарно-гігієнічними нормами. Лише тоді можна організовувати цікаві види діяльності за столом, поступово збільшуючи час до відповідної часової норми.

КОНЦЕНТРУВАТИ УВАГУ НА ЧОМУСЬ ЩО НАЙМЕНШЕ 15 ХВИЛИН

«Увага дитини стає тривалішою на 1-2 хвилини щоразу, тому дитина 5-7 років повинна концентруватися без проблем 10-14 хвилин. Щоб розвинути це, раджу використовувати таймер, тримати увагу дитини за допомогою заохочень, щоб дитина мала мотивацію»

Тереза Сіансіоло,
доктор наук з нейропсихології,
поведінковий терапевт (США)

- Жоден психічний процес (сприйняття, мислення, пам'ять або уява) не може перебігати успішно без уваги. Саме неухважність є головною причиною поганої успішності дітей у школі. На жаль, процес навчання не завжди захопливий і цікавий, тому потрібно вміти керувати своєю увагою, підпорядковувати її своїй волі. Дитина не може примусити себе бути уважною, тому їй необхідна допомога дорослого.

- У віці 5–7 років слід розвивати в дитини здатність якомога довше утримувати увагу на одному і тому ж об'єкті, а також швидко перемикаєти увагу з одного об'єкта на інший.

• Бажано привертати увагу дитини до чогось яскравого й захопливого, хоча б на короткий період часу. Для однієї дитини 1-2 хвилини заняття – вже велике досягнення. Усе індивідуально. Треба спробувати різні стимули: неординарну іграшку, яскраві предмети, картинки, акваріум з рибками, конструктор тощо.

• Якщо увагу вдалось затримати хоча б на хвилину – тут же пропонуйте якусь дію: лічити, описувати, маніпулювати предметами, видозмінювати ситуації, створювати щось нове, але спільно з дитиною! Таким чином вдасться ще на кілька хвилин затримати увагу. Якщо дитині не цікаво – одразу ж пропонувати інший вид діяльності.

• Також можна спробувати поспостерігати за поведінкою дитини, коли інші діти щось роблять, а педагог констатує їхні успіхи. Заохочення стимулює дитину до роботи!

* ЯКЩО ДИТИНА НЕЗРЯЧА ЧИ СЛАБОЗОРА, ТО МОЖЕ:

ОРІЄНТУВАТИСЯ В МІКРОПРОСТОРИ (розуміти і показувати, де верх, низ, праворуч і ліворуч на аркуші паперу)

- Цього дитину можна навчити за допомогою аплікацій з крупами, пластиліном тощо. Такі творчі заняття сприяють і розвитку дрібної моторики, що дуже важливо в контексті підготовки дитини до навчання у школі.

ВИКОРИСТОВУВАТИ ТРОСТИНКУ ПРИ ПЕРЕСУВАННІ

- Експерти радять давати дитині тростинку якомога раніше і вчити нею користуватися – вдома, під час прогулянок тощо.

ОРІЕНТУВАТИСЯ У ПРОСТОРИ

Напередодні навчання варто кілька разів піти до школи та разом з іншою вивчити середовище. Спочатку клас, потім дорогу до туалету, їдальні, а далі вивчити шлях від вхідних дверей школи до класу.

З адміністрацією домовитися, щоб головні приміщення школи мали відповідні тактильні позначки на дверях.

КОРИСТУВАТИСЯ МЕХАНІЧНОЮ ДРУКАРСЬКОЮ МАШИНКОЮ ШРИФТОМ БРАЙЛЯ

Не варто вчити незрячу дитину друкувати на Брайлівській дошці, бо вона вже відмовився від цього. Натомість для друку використовують спеціальні машинки, що значно полегшує і прискорює процес друку для дитини.

ВІДПОВІДНО ПОВОДИТИСЯ

Для малих дітей притаманні так звані бліндесмени – нав'язливі рухи, які можуть відлякувати чи відштовхувати інших дітей. Щоб запобігти цьому, варто давати дитині більше фізичних навантажень для вивільнення зайвої енергії та змалечку звертати її увагу на те, що не слід цього робити. Звісно, йдеться про ті випадки, коли причиною стереотипної поведінки не є органічні порушення.

Якщо дитина користується звукопідсилювальним технічним пристроєм, то повинна мати при собі запасні засоби живлення та вміти їх замінити (або попросити допомоги в дорослого).

Намагайтеся дитину проводити заміну вдома або ж просити про це, а нехай дитина практикує це з вихователями у ДНЗ.

Над цими параметрами і рекомендаціями працювала група фахівців, зокрема,

Володимира Лазар, практичний психолог СЗШ №82 м. Львів, консультант Центру професійного розвитку педагогічних працівників м. Львів

Наталія Приймак, консультант Центру професійного розвитку педагогічних працівників м. Львів

Ганна Стасюк, сурдопедагог, КЗ ЛОР «Львівська спеціальна школа Марії Покрови I-III ступенів»

Зореслава Люльчак, директор КРУЗТ ЛМЦР «Джерело», мама дитини з ООП

Юлія Бойко, педагог, соціальний педагог, мама дитини з ООП

Ольга Пацута, дефектолог, директор ІРЦ Сихівського району м. Львів

Тереза Климус, фахівець з соціальної роботи, кандидат педагогічних наук

Тетяна Дудіна, психолог, поведінковий терапевт, НРЦ «Джерело»

Оксана Потимко, керівниця Ресурсного центру освітніх інформаційних технологій для осіб з особливими потребами Національного університету «Львівська політехніка»

Анна Синицька, психолог ІРЦ Сихівського району м. Львів.

Тереза Сіансіоло, доктор наук з нейропсихології, поведінковий терапевт (США)

РОЗДІЛ II

ЩО? ДЕ? ЯК? КОРИСНА ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ БАТЬКІВ МАЙБУТНІХ ШКОЛЯРІВ

ДЕ МОЖЕ НАВЧАТИСЯ МОЯ ДИТИНА З ООП?

Спеціальна школа або

Навчально-реабілітаційний центр
(очна форма або педагогічний патронаж)

Загальноосвітня школа (очна форма або педагогічний патронаж)

ЯК МОЖЕ НАВЧАТИСЯ МОЯ ДИТИНА З ООП?

Денна форма (спеціальні або інклюзивні класи) – дитина відвідує школу згідно з розкладом і

Педагогічний патронаж (індивідуальна форма навчання) – навчання дитини індивідуально вчителями вдома або в школі

ШЛЯХ ДО ШКОЛИ ДИТИНИ З ООП

Організаційну підготовку до навчання у школі для дітей з ООП має бути розпочато **за рік** до самого навчання. І це надважливо, коли йдеться про інклюзію. Цей час допоможе якнайкраще організувати процес і дозволить уникнути зайвих перешкод, які часто виникають, коли оформлення до школи відбувається на швидкуруч.

Отже, незалежно від того, який заклад освіти ви обрали для свого майбутнього школяра чи школярки (спеціальний або загальноосвітній), насамперед слід одержати **висновок Інклюзивно-ресурсного центру**. Для цього вам треба звернутися до ІРЦ завчасно (**щонайменше за 6 місяців до початку навчання**), стати в чергу і згодом пройти вивчення у відповідних фахівців та отримати висновок. Саме цей документ є підставою як для зарахування дитини до спеціальної школи чи НРЦ, так і для відкриття інклюзивного класу в загальноосвітній школі.

Наступний крок – це **обрання навчального закладу**, звернення до його адміністрації з відповідною заявою та пакетом документів і зарахування учня.

Якщо ж говорити про інклюзію, то далі школа має організувати відпо-

дний навчальний простір для вашої дитини. Йдеться, зокрема, про **доступність**, якщо у ній є потреба і є можливість її забезпечити. В інклюзивному класі, крім основного педагога, повинен працювати **асистент учителя**, і часто його пошук забирає чимало часу. Також учневі з ООП може знадобитися **асистент дитини**. Якщо у висновку ІРЦ є відповідний док, то такий працівник може супроводжувати учня (це не педагогічний працівник, і таку особу не працевлаштовують у школі).

Знакомившись із висновком ІРЦ, школа має змогу підготувати своїх педагогів до роботи з вашою дитиною, а також **забезпечити корекційно-складову** навчання: додаткові заняття з фахівцями (психолог, логопед та ін.) згідно з висновком ІРЦ. Важливо знати, що такі фахівці не обов'язково мають бути працівниками школи: їх дозволено залучати зовні, адже оплата їх праці відбувається за рахунок спеціальної субвенції з держбюджету і з кожним з них укладається окремих договір.

З початку навчання у школі створюють **команду психолого-педагогічного супроводу** (окремо для кожного учня з ООП), до складу якої обов'язково входить один із батьків дитини. Ця команда розробляє і затверджує ІПР учня (**індивідуальну програму розвитку**), яку переглядають щонайменше двічі на рік і вносять необхідні зміни. Важливо, що обов'язково погоджують із батьками дитини.

ПОРАДИ БАТЬКІВ УЧНІВ З ООП, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ:

«З власного досвіду та років спостережень маю кілька порад для батьків:

- Пам'ятати, що інклюзія – це процес. Важливо мати реальні очікування, розуміти: це нормально, якщо не завжди все так, як нам хотілося би в організації процесу, в прийнятті... Зміни відбуваються, бо процес запущено.
- Батьки є активними учасниками цього процесу. І мають, окрім прав, свій рівень відповідальності. Вони входять до складу команди супроводу, беруть участь в обговоренні індивідуальної програми та погоджують її.
- Підготувати дитину до школи – це значною мірою саме на відповідальності батьків. Тут діє правило: «Допоможи мені здобути максимум ті навички, які я можу здобути. Не роби за мене того, що я можу зробити самостійно».
- Інклюзія добра там, де є добра співпраця між педагогами і батьками, де чують одні одних. Це крок назустріч, який мають зробити і батьки, і педагоги. Кожен виходить із зони свого комфорту.
- Думаю, не варто ставати також «учителем учителя», якщо нас цього не просять»

Юлія Бойко, мама Марічки, учениці 5-го класу СЗШ №98 м. Львів

«Насамперед слід набратися терпцю, позитивно налаштуватися і подбати, щоб так було зі всіма учасниками процесу (мама, тато, дитина, вчитель, асистент). Пізніше варто налагодити співпрацю з ІРЦ і школою, познайомитися і спільно попрацювати над створенням доброї програми для дитини. Зокрема, обговорити питання доступності приміщень і можливості їх переобладнання у разі потреби. У нашому випадку це важливо, бо син пересувається на візку. Ну і комунікація, як на мене,

найважливіша частина підготовки до навчання і самої інклюзії. Говоріть, спілкуйтеся з дитиною, про її почуття та емоції, з асистентом та вчителем – про можливості дитини і про ваші відчуття, говоріть з іншими батьками і дітьми, розказуйте про вашу дитину та особливості її звітку, пояснюйте, навіщо їй спеціальне обладнання і що інклюзія не впливатиме на успішність усього класу. Говоріть про все, що стосується процесу, бо це справді важливо!»

Ольга Ніканшин, мама Назара, учня 5-го класу СЗШ №82 м. Львів

Передусім я раджу батькам пам'ятати, що дитина не винна у тому, що вона має ті чи інші особливості розвитку. Приймайте свою дитину такою, якою вона є, і будьте терплячими у вихованні. Щодо підготовки до навчання в школі, то варто чітко визначити й обговорити з дитиною правила поведінки у навчальному закладі, що можна робити, а чого категорично ні. Разом з дитиною обов'язково визначте систему заохочень і покарань за поведінку. Співпрацюйте з учителями, розповідайте їм про свою дитину та її особливості для кращого розуміння і комунікації. Я не раджу ставити високу планку і чекати швидких результатів, бо такі очікування часто породжують розчарування і конфлікти. Дозвольте дитині рухатися до виставлених цілей у її темпі, маленькими кроками. Намагайтеся щоденно закріплювати завдання, які дає вчитель. Допомогайте дитині, але не виконуйте за неї. І наостанок, не бійтеся йти до школи і до своєї дитини!»

Ольга Магарська, мама Ростислава, учня 9-го класу СЗШ №55 м. Львів

ПОРАДИ ПСИХОЛОГА

«У підготовці дитини з особливими освітніми потребами до школи я би виділила такі важливі пункти:

- **навчити** дитину розуміти, де є гра вільна, а де є час навчання; сформувати режим дня, де буде візуалізація за допомогою картинок заняття/відпочинок;
- **залучати** дитину у групові заняття (5-7 дітей), щоб розвивати вміння спілкуватися та бавитися з іншими;
- **формувати** навички довільності поведінки за допомогою дорослого та візуальних підказок для виконання обов'язків: як дотримуватися графіка навчання; сидіти в класі та працювати за столом; контролювати свої бажання;
- **навчити** дитину просити про допомогу, послуговуючись жестами, малюнками, словами;
- **формувати** заохочення до навчання через маленькі успіхи та винагороди для дитини;
- **ставити** маленькі завдання/цілі, які дитина може виконати з допомогою дорослого з поступовим ускладненням і переходом до самостійності.

Окремо хочу наголосити на важливості формування навичок самообслуговування відповідно до можливостей дитини для рівності з іншими дітьми та підтримки власної гідності. Не менш важливою є також емоційна готовність батьків до того факту, що їх дитина йде до школи. І тут я раджу бути уважними до себе, давати час на відпочинок, дозволяти собі здоровий егоїзм, винагороджувати себе за досягнення за день. Завдання батьків – ставити рамки та витримувати емоційні реакції дітей, а для цього потрібно бути «наповненими» і «стабільними». Коли діти відчувають нашу «стабільність», їм легше опиратися на нас і довіряти нам»

Анна Сеницька, психолог ІРЦ м. Львів

ПІСЛЯМОВА

Подіваємося, що інформація, подана у цьому посібнику, була для вас не лише цікавою, але й корисною. Якщо ж у вас іще залишилися питання щодо підготовки дітей з ООП до школи, то запрошуємо до обговорення на сторінці ГО «Розправлені крила» у мережі Facebook – <https://www.facebook.com/kryla.lviv2011>.

Висловлюємо щирі вдячність усім, хто долучився до створення цього збірника, зокрема, Володимирі Лазар, Наталії Приймак, Ганні Стасюк, Ользі Пацуті, Терезі Климус, Тетяні Дудіній, Оксані Потимко, Анні Сидоренко, а також міжнародній експертці нашого проєкту – доктору Терезі Сіансіоло (США). Крім того, дякуємо нашим друзям з рекламної агенції «АМІГО».

З повагою,
команда проєкту

Пілотування системи спільної підготовки дитини з особливими освітніми потребами під час переходу з дошкілля до школи у м. Львові»

Юлія Аронова, голова ГО «Розправлені крила»

Зореслава Люльчак, директор БУ НРЦ «Джерело»

Юлія Бойко, керівниця Центру підтримки людей з особливими потребами «Емаус»